

УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В КРАЇНАХ АФРИКИ

Юрій ОЛІЙНИК

аспірант Національного інституту стратегічних досліджень

Україна нарощує присутність у Тропічній та Південній Африці. Триває переорієнтація вітчизняних виробників зі східного вектора на африканські ринки (особливо зернотрейдерів, металургів). Зростає політична роль підтримки африканських держав у міжнародних структурах (лояльна позиція абсолютної більшості держав континенту – крім Судану – викликана впливом США та ЄС, а не розвинутою дипломатичною активністю МЗС України). На фоні зростання товарообігу, присутності вітчизняних військовослужбовців у складі миротворчих контингентів (зокрема, на сході Демократичної Республіки Конго), зростання політичних інтересів слабкість українського дипломатичного корпусу (відсутність посольств у кожній країні, незначний кошторис) вимагає залучення можливих механізмів впливу. Одним із них може стати використання української діаспори – громадян України та осіб українського походження, що тривалий час проживають у країнах регіону і можуть впливати на суспільну думку та політичну позицію зсередини. Ці спільноти можуть стати посередниками у налагодженні контактів з політичними, культурними та бізнес-елітами, популяризації позитивного образу України, лобюванні політичних та економічних інтересів.

Слід проаналізувати рівень присутності української діаспори в регіоні, окреслити роль, яку виконують українці в регіоні, та підготувати рекомендації

для органів державної влади щодо шляхів задіяння громадян України та осіб українського походження у реалізації національних інтересів України. Для цього необхідно розглянути статистичні дані щодо кількості таких осіб, їхні питомі риси та роль в африканських суспільствах. Важливий аспект – дослідження засобів комунікації української діаспори з Україною, засобів поширення інформації, наявності певних механізмів ознайомлення корінного населення з українською культурою, а також можливостями міждержавної співпраці.

Інші країни активно використовують цей інструмент. Зокрема, варто відзначити діяльність Китаю, де уряд активно підтримує китайські фірми, оскільки такі дії не лише дають користь економіці, а й створюють передумови можливого впливу за кордоном через зосередження економіко-фінансових потужностей у руках китайських громадян. В цьому ж дусі розвиваються взаємовідносини з хуацяо – діаспорою ханців (самоназва етнічних китайців), у яких зосереджений значний сегмент торгівлі в Південно-Східній Азії (наприклад, Сінгапурі, Малайзії) та інших регіонах планети (діаспора в США і ін.). В Африці найбільше китайців концентрується на півдні континенту – ПАР, Ботсвана, Замбія [1]. Китайські принципи ведення бізнесу стимулюють приплив мігрантів з перенаселеної КНР для налагодження управління – діє принцип бажаного зосередження менеджменту в руках родичів

та одноплемінників – особливо це актуально в існуючій зав'язці з політичним впливом, що потребує китайських громадян на найвищих управлінських посадах (подібна практика запроваджена у японців, які, зокрема, намагаються підбирати місцевих співробітників з незнанням японської мови, що зменшує вірогідність витоку підприємницьких чи державних таємниць, нових технологій). Природно, основна частина робітників наймається з числа місцевих жителів, для більш досвідчених проводяться навчання. Однак на вищих і певною мірою середніх рівнях менеджменту пріоритет надається етнічним ханцям. Останнім часом африканська діаспора зростає, сягнувши мільйона осіб, активно освоюється північ континенту – Алжир, Нігерія [6].

Деякі країни використовують наявність діаспори як привід для втручання. Так, загрозою для французьких громадян обгрунтовувались більшість інтервенцій Парижа до країн Західної Африки (найчастіше в Малі, Нігері, що слабо контролюють північні території). У Франції інша політика – більшість французьких громадян – корінні жителі, що підтримують активні зв'язки з колишньою колоніальною метрополією, переважно найбагатші верстви населення (з іншого боку, вони мають змогу емігрувати до Європи за несприятливих умов – як під час геноциду в Руанді у 1994 р.).

Значна діаспора українців склалась на території Мозамбіку, будучи частиною європеїдного населення – досить чисельного за регіональними мірками. У країні проживає близько 50 тисяч європейців, половина – португальського походження, менше 10% від загальної кількості мають мозамбіцьке громадянство.

Європейці працюють у різних галузях, здебільшого у приватних компаніях, у сфері послуг, особливо у ресторанному бізнесі, останнім часом також як менеджери, інженери, спеціалісти. Помітний представник української громади – Дмитро Яцюк, що проживає у Мозамбіку з початку 1990-х років. Він веде португаломовний блог у мережі Інтернет, що ознайомлює аудиторію з Україною, її культурно-історичною спадщиною та сучасністю. Авторський блог набув популярності в португаломовному світі, насамперед у Бразилії [4].

Еміграція з пострадянського простору є новою, усі люди опинилися у країні після 1975 року, тобто після проголошення незалежності Мозамбіку. Але є і винятки, наприклад, на початку 1950-х років у Мозамбіку працював Михайло Терещенко, міністр фінансів та іноземних справ в уряді Ніколая Керенського. Існує прошарок людей змішаного походження – їх у Мозамбіку близько 250 – 300 осіб, які переважно народилися між 1990 та 2000 роками. Більшість цих юнаків або поїхала з України ще зовсім маленькими, або народилася вже у Мозамбіку. Тому рівень ідентифікації з Україною, цікавість щодо українських справ не є дуже високою. Однак частково зберігається знання української мови (поряд з російською).

Військова боротьба за незалежність Мозамбіку почалася задовго до відмови португальців від колоніальних володінь в Африці. Після проголошення незалежності в 1975 р. колишні партизани ліво-радикальної прорадянської організації ФРЕЛІМО (Фронт звільнення Мозамбіку, утворений в 1962 р.) сформували основу регулярної армії. Однак для створення військово-повітряних сил

необхідні були як літаки, так і професійно підготовлені кадри. Радянський Союз привозив до себе мозамбіцьких пілотів та відправляв туди необхідну військову техніку із спеціалістами. Натомість у Мозамбіку працювали радянські інструктори, які фактично створювали армію країни. Багато з них живуть зараз в Україні, зокрема член президії Всеукраїнської організації ветеранів війни, полковник Михайло Чмихов [5].

Частина діаспори живе без місцевого громадянства (через, зокрема, невизнання Києвом подвійного громадянства) – насамперед люди, що не пов'язують свого майбутнього з Африкою, планують повернутися на батьківщину чи емігрувати в більш заможні країни. Це стосується передусім цінних фахівців – лікарів, інженерів, викладачів. За свідченнями Д. Яцюка, після 2010 р. фактичне закриття посольства в Анголі (в зону впливу якого входив і Мозамбік) послабило громадську активність діаспори [4]. Однак Мозамбік представляє все більше зацікавленості для вітчизняного бізнесу. Країна імпортує майже всі індустриальні товари, Україна могла б поставляти у Мозамбік широкий спектр товарів – від продукції харчової промисловості та мінеральних добрив до продуктів машинобудування. Україна виробляє непогані міські автобуси «Богдан», тоді як Мозамбік хоче відмовитися від використання мікроавтобусів як міського транспорту та перейти на транспортні засоби більших розмірів.

Наприклад, у країні не працює жодна українська компанія, хоча українські товари потрапляють до Мозамбіку, правда, на сьогодні наш товарообіг не перебільшує 15 – 20 мільйонів доларів на рік (дані за 2012 р.). Особливо для

Мозамбіку актуальні фахівці з видобутку газу, що можуть допомогти освоїти нові відкриті родовища. Також у сфері продовольства часто ведуться переговори, наприклад, за участю української компанії «Терра Фуд» про поставки м'ясо-молочної продукції, попередньо обробленої для захисту від спеки. В Мозамбіку українців вітали, комерційні пропозиції їм сподобались. Однак необхідне сприяння української дипломатії, поглиблене налагодження співробітництва з владою в Мапуту, посилення культурних зв'язків за допомогою ресурсів діаспор (зокрема, мозамбікців, що проживали в Україні – в основному студентів).

На жаль, діаспора не може опертися на потужну силу офіційної дипломатії. У 49 країнах субсахарської Африки Україна відкрила лише п'ять посольств – у Сенегалі, Нігерії, ПАР, Кенії, Ефіопії. В 2015 р. африканська політика Києва активізується – призначені, зокрема, нові послы в Кенії, Нігерії, ПАР, Єгипті (послу у Кенії Є. Цимбалюку надані особливі повноваження представництва українських інтересів у Руанді, що означає вплив на весь регіон, включно з ДР Конго). В Ефіопії на 2015 р. не призначено посла (попри ключове значення країни – у столиці Аддіс-Абебі розташована штаб-квартира Африканського Союзу, це майданчик для переговорів з Китаєм) [2].

Багато українців мешкає в сусідній ПАР. За орієнтовними підрахунками, на території ПАР проживає близько 1000 громадян ПАР українського походження та громадян України. На консульському обліку постійно або тимчасово перебувають 320 громадян. Місцями їх компактного проживання є міста Кейптаун,

Преторія та Йоганнесбург. Слід зазначити, що громадяни ПАР українського походження та громадяни України, які проживають у ПАР, інтегровані в південноафриканське суспільство. На жаль, практично відсутні умови для забезпечення освітніх, культурних та мовних прав і потреб закордонних українців. Етнічні українці фактично не представлені серед політичної, урядової, бізнесової, наукової, культурної, мистецької еліти країни перебування [10]. В релігійному відношенні українська діаспора в ПАР поділяється на православну та греко-католицьку. Незважаючи на значну присутність греко-католиків у Південній Африці, православних українців у ПАР більше, деє близько двох третин.

Переважно українська діаспора залишається російськомовною, за даними демографічних досліджень, українською мовою спілкується лише 30 відсотків південноафриканських українців.

Після 2004 року вперше було створено при МЗС управління з питань зв'язків із закордонним українством. Окремо українською громадою ПАР порушувалося питання щодо створення культурно-інформаційного центру у складі Посольства. Продовжується популяризація української культури, зокрема у 2010 р. у Преторії відкрито пам'ятник Т. Шевченку. Водночас на сьогодні в українській дипломатичній установі в ПАР відсутні реальні можливості для відкриття такого центру у складі Посольства (перш за все немає приміщення, яке б могло бути використане для центру, а також недостатнє фінансування, нестача людських ресурсів тощо).

Слід відзначити активність української громади в Кенії, що, попри малу кількість (близько сотні громадян

України), співпрацює з вітчизняним Посольством у справі популяризації інформації про Україну, зокрема трагедію Голодомору [8]. 3 листопада 2015 р. починається робота над офіційним оформленням української діаспори. 28 листопада 2015 р. українці, які проживають у м. Кітале, за сприяння помісної церкви м. Кітале вшанували пам'ять померлих під час Голодомору 1932–33 рр. 30 листопада 2015 р. в одній із найбільших церков м. Момбаса було вшановано пам'ять жертв Голодомору. Присутні прослухали короткий екскурс щодо історичних подій. 3 27 листопада 2015 р. у найбільшому готелі м. Момбаса «Sovereign» відкрито фотовиставку, яка висвітлює трагічні події 32–33 років.

На базі волонтерського центру українська громада поселення Буруку провела лекцію-зустріч, організувала виставку документів, фотофактів, свідчень учасників трагедії та здійснила спільний молебень за Україну, Кенію та процвітання дружніх народів. До заходу були залучені різні верстви населення – від представників місцевої еліти до незаможних кенійців. Наприкінці зустрічі кожен отримав у подарунок хліб як символ життя [9].

Інший важливий полюс – Північна Африка. У Лівії, на жаль, внаслідок початку громадянської війни більшість українців виїхала (декілька тисяч спеціалістів, передусім медиків та фахівців з нафтовидобутку). У сусідньому Єгипті постійно перебуває не менше 6 тисяч громадян України (як туристів, так і бізнесменів, фахівців). Багато українців в Алжирі, Тунісі. Часто українські дипломатичні структури не володіють точною інформацією, оскільки громадяни України не знаходяться на консульському

обліку внаслідок різних причин – насамперед важкодоступності найближчої дипломатичної установи. Багато українців епізодично перебуває на території африканських держав як моряки різних торговельних флотів світу. Доволі чимало вітчизняних спеціалістів працюють по контрактах у Нігерії та сусідніх країнах узбережжя Гвінейської затоки. Українці затребувані на ринку праці завдяки можливості залучити високопрофесійних фахівців за значно меншу плату (на фоні запрошення спеціалістів з країн Західної Європи чи США). Головні сфери діяльності – промисловість (як інженери, консультанти), медицина. Затребувані і люди з військовим досвідом (часто професійні зв'язки налагоджуються під час роботи у складі миротворчих місій ООН). Українські спеціалісти випробовують військову техніку (насамперед авіаційну), служать за контрактом у місцевих арміях, беручи участь у боротьбі з різними антиурядовими силами. По суті, йдеться про найманство, заборонене для громадян України вітчизняним законодавством (це одна з причин небажання ставати на консульський облік). За різними даними, на 2011 рік у різних африканських країнах нелегально воювало до 100 українських пілотів. Головний стимул – порівняно високі зарплати (від 6 до 12 тис. дол. щомісячно) [7].

Робота в Африці (навіть на цивільних посадах) часто пов'язана з ризиком. Громадяни України нерідко потрапляють у полон – передусім моряки та пілоти. Часто навіть місцеві уряди надовго затримують українців за формальні порушення режиму перебування, сподіваючись, по суті, на певну форму викупу [3]. Наприклад, у липні – серпні 2015 р. група з 10 моряків, що працювали на

контейнеровозі AS Castor, були затримані в Гані за надуманими звинуваченнями в контрабанді наркотиків (сторона обвинувачення так і не продемонструвала доказів), були ув'язнені, і лише після клопіткої роботи дипломатів кількох країн їх визволили.

Таким чином, українська діаспора в регіоні Африки присутня незначним чином, сконцентрована на півночі та крайньому півдні континенту. Мала кількість людей не дає змоги організувати впливового політичного руху на підтримку українських інтересів, проводити широкомасштабну лобістську роботу за прикладом КНР та інших впливових держав. Це доволі ослаблює найпоширеніші методи непрямого впливу (soft power), обмежуючи можливості культурного впливу на місцеві еліти та суспільство, популяризації дружньої позиції України, сприяння розвитку вітчизняного бізнесу.

Однак, з іншого боку, невелика кількість українських громадян сконцентрована в критичних сферах для місцевих режимів – військовій авіації, проектах індустріалізації, медицині. Невелика кількість людей стає широковідомою в країні, оскільки впливає на великі проекти з розвитку економіки та суспільства. Українські спеціалісти протягом попередніх десятиліть створили імідж надійних і високопрофесійних партнерів, що полегшує працевлаштування інших українців, а також можливості вимагати більшої заробітної плати, покращення інших умов праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Alex Perry. A Chinese Color War // Time. – 2008. – August, 01 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.time>.

com/time/world/article/0,8599,1828432,00.html?iid=sphere-inline-sidebar

2. Гарбар Р. О перспективах сотрудничества с Черным континентом // День. – 2015. – 19 мая [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://m.day.kiev.ua/ru/article/mirovye-diskussii/25-maya-den-afriki>

3. Десять украинских моряков возвращаются в Одессу после трехмесячного заключения в Африке // Думская. – 2015. – 16 сентября [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://dumskaya.net/news/desyat-ukrainskih-moryakov-vozvrashchayutsya-v-od-050427/>

4. Лакінський Є. Блогер з Мозамбіку Дмитро Яцюк допомагає українським мулатам знаходити батьків // Тексти.org.ua. – 2012. – 4 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/36893/Bloger_z_Mozambiku_Dmytro_Jacuk_dopomagaje_ukrajinskum

5. Москалик Д., Олійник Ю. Українець, що створював авіацію Мозамбіку // Центр дослідження Африки – 2015 [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://african.com.ua/mozambique-michailo-chmihov/>

6. Низамов Е. Афрокітай // Комерсант-Власть. – 2009. – № 45 (848) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=1271909>

7. Украинские военные воюют в Африке нелегально // Главком. – 2011. – 24 апреля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://glavcom.ua/news/36744.html>

8. Українці в Кенії. Посольство України у Республіці Кенія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://kenya.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ke/ukrainians-in-kenya>

9. Українці Кенії вшанували жертв Голодомору. Посольство України у Республіці Кенія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://kenya.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/42694-ukrajinci-keniji-vshanuvali-ramjaty-zhertv-golodomoru>

10. Українці у ПАР. Посольство України у Південноафриканській Республіці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://rsa.mfa.gov.ua/ua/ukraine-za/ukrainians-in-za>